

Ireneusz Misiejuk

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0002-0409-8768

irekmisiejuk@wp.pl

Przesłanki skreślenia z listy radców prawnych w kontekście ich wpływu na prawo do wykonywania zawodu oraz przynależność do samorządu radców prawnych

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera analizę dotyczącą przesłanek skreślenia z listy radców prawnych. W ramach statusu radcy prawnego autor wyróżnił dwie sfery: 1) prawo do wykonywania zawodu radcy prawnego oraz 2) przynależność do samorządu zawodowego radców prawnych. Poszczególne przesłanki zostały ocenione pod kątem wpływu ich zaistnienia na obie sfery. W opracowaniu określono skutek, jaki wywołują uchwały w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych, podejmowane w następstwie zaistnienia ustawowych przesłanek skreślenia w każdej z wyodrębnionych sfer.

Słowa kluczowe: radca prawny; skreślenie z listy radców prawnych; przesłanki skreślenia z listy radców prawnych; ustanie prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego; ustanie przynależności do samorządu radców prawnych

WPROWADZENIE

Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych¹ reguluje szereg aspektów związanych z przynależnością do samorządu radcowskiego. Mimo że w swej treści zawiera wiele delegacji dla organów samorządu, umożliwiając im tym samym realny wpływ na jego funkcjonowanie, to jednak wydaje się, że regulacje najbardziej kluczowe z punktu widzenia ustroju i organizacji samorządu radcowskiego są zawarte przede wszystkim na poziomie ustawy.

Zgodnie z ustawą przynależność radców prawnych i aplikantów radcowskich do samorządu jest obowiązkowa (art. 40 ust. 2 ustawy). Nie ulega wątpliwości, że charakter tej przynależności związany jest z celem, dla którego w naszym porządku prawnym zostało przewidziane tworzenie tego rodzaju struktur. Ten cel został wyrażony w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej². Stanowi ona wyraźnie, że w drodze ustawy można tworzyć samorządy zawodowe reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony (art. 17 ust. 1 Konstytucji RP).

Status zawodu radcy prawnego, zaliczanego do zawodów zaufania publicznego³, determinuje fakt, że niezwykle precyzyjnie winny być określone zasady przynależności do takiej grupy zawodowej, a co za tym idzie również przesłanki warunkujące powstanie tej przynależności oraz okoliczności powodujące jej ustanie.

---

¹ T.j. Dz.U. 2018, poz. 2115, dalej jako: ustawa.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.), dalej jako: Konstytucja RP.

³ A. Trubalski, *Samorządy zawodów zaufania publicznego na przykładzie samorządu radców prawnych. Perspektywa konstytucyjnoprawna*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, t. 21, DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2014.21.0.223>, s. 232–234.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

Szczególnie interesującym aspektem wydaje się właśnie ustanie związku radcy prawnego z samorządem, w tym zwłaszcza relacja pomiędzy ustawowymi przesłankami, które powodują, że dana osoba przestaje lub może przestać być radcą prawnym, a wpływem zaistnienia tych przesłanek na sferę przynależności do samorządu zawodowego oraz sferę uprawnień do wykonywania zawodu. Relacje te mają z jednej strony związek z możliwością różniczenia w doktrynie administracyjnoprawnej decyzji konstytutywnych i deklaratoryjnych, których charakter nie zawsze będzie wynikał bezpośrednio z litery prawa stanowiącej podstawę do ich wydania, a z drugiej – z możliwością wyodrębnienia dwóch elementów składających się na status radcy prawnego posiadającego prawo do wykonywania zawodu.

Akty konstytutywne tworzą, zmieniają lub powodują ustanie istniejącego stosunku prawnego, przy czym zmiana ta wynika konkretnie z tego właśnie aktu administracyjnego⁴. W przypadku decyzji deklaratoryjnych z ich skutkami będziemy mieć do czynienia niejako z mocą wsteczną – od daty pojawienia się faktów prawotwórczych⁵. W konsekwencji zaprezentowany podział sprowadza się do tego, czy określony akt administracyjny kreuje rzeczywistość prawną czy też jedynie ją stwierdza, niejako zaświadczać o jej kształcie.

Jeśli chodzi o istotę statusu radcy prawnego sformułowaną na potrzeby niniejszego wywodu, to w ocenie autora zasadna jest konstatacja o dualistycznym charakterze tego statusu. Ustawa stanowi bowiem, że prawo wykonywania zawodu radcy prawnego powstaje z chwilą dokonania wpisu na listę radców prawnych i złożenia ślubowania (art. 23 ustawy). Mamy więc do czynienia z wpisem na listę oraz z dopełniającym go ślubowaniem. Wpis na listę radców prawnych zawsze będzie zdarzeniem poprzedzającym złożenie ślubowania. Radcą prawnym będzie osoba wpisana na listę radców prawnych⁶, z tym że do uzyskania przez nią prawa do wykonywania zawodu konieczne jest ślubowanie. Poza brakiem prawa do wykonywania zawodu przepisy nie określają zasadniczo jakichkolwiek skutków niezłożenia ślubowania dla istniejącego wpisu na listę radców prawnych. Odmowa złożenia ślubowania winna być jednak traktowana głównie jako delikt dyscyplinarny. Zasadne wydaje się też przyjęcie, że niezłożenie ślubowania wskazuje na nieistnienie już w chwili wpisu na listę radców prawnych wymaganej przez ustawę przesłanki rękojmi należytego wykonywania zawodu, co z kolei mogłoby stanowić podstawę do wznowienia z urzędu postępowania wpisowego⁷.

Powyższy wywód, klarujący dualistyczny charakter statusu radcy prawnego posiadającego prawo do wykonywania zawodu radcy prawnego, jest niezwykle istotny z punktu widzenia dalszych rozważań. Mianowicie zasadne jest zbadanie, w jakim zakresie do każdego ze składowych elementów statusu radcy prawnego odnosić się będą przesłanki skreślenia z listy radców prawnych oraz dokonane na ich podstawie skreślenie.

⁴ G. Łaszczycza, C. Martysz, A. Matan, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2010, s. 22.

⁵ B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 405.

⁶ Z. Klatka, *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004, s. 9–10. Autor stwierdził w ogólności w odniesieniu do samorządów zaufania publicznego, że przynależność do samorządu wynika z mocy samego prawa i powstaje z chwilą wpisu na listę. Jednocześnie skonstatował, że ten, kto uzyskał wpis na listę i prawo wykonywania zawodu, staje się członkiem korporacji. O ile pierwsze stwierdzenie jest w pełni aktualne w odniesieniu do samorządu zawodowego radców prawnych, o tyle druga konstatacja wymaga doprecyzowania o fakt, że uzyskanie prawa do wykonywania zawodu ma charakter następczy względem przynależności do samorządu związanej właśnie z wpisem.

⁷ *Idem*, *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 252–254.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

Skoro można mówić o odpowiedzialności dyscyplinarnej wynikającej z przynależności do samorządu radcowskiego jeszcze przed złożeniem ślubowania, a przedmiotowa przynależność wynika nie ze złożonego ślubowania, lecz z wpisu na listę radców prawnych, to kluczowe dla tej przynależności będzie przede wszystkim istnienie wpisu na listę radców prawnych. To fakt istnienia wpisu na listę radców prawnych jest tym elementem statusu radcy prawnego, do którego szczególnie odnoszą się przesłanki skreślenia z listy radców prawnych. Skorelowanie przesłanek skreślenia z listy radców prawnych wyłącznie ze sferą uprawnień do wykonywania zawodu radcy prawnego prowadziłoby do wniosku, że nie można skreślić z listy radców prawnych radcy prawnego, który po wpisie na tę listę nie złożył ślubowania, z uwagi na fakt, że nie posiada on prawa do wykonywania zawodu. W ocenie autora skreślenie z listy radców prawnych zawsze będzie zawierać pozbawienie radcy prawnego prawa do wykonywania zawodu, chyba że utrata tego prawa nastąpi wcześniej. Ustanie statusu radcy prawnego wiązać się będzie z przesłankami skreślenia z listy radców prawnych, co jednak nie oznacza, że już samo zaistnienie tych przesłanek nie będzie niekiedy wywoływać skutków w sferze przynależności do samorządu oraz w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu jeszcze przed skreśleniem z listy radców prawnych. Jakakolwiek ingerencja w sferę uprawnienia do wykonywania zawodu związana z przesłankami skreślenia z listy radców prawnych nie zawsze będzie się natomiast wiązać z jednoczesnym skutkiem w odniesieniu do istniejącego w obrocie prawnym wpisu na listę radców prawnych, co szerzej ma zobrazować przedmiotowa analiza.

Ustawa bardzo precyzyjnie artykułuje przesłanki skorelowane z ustaniem przynależności radcy prawnego do samorządu zawodowego. Na taką okoliczność i w tym celu została przewidziana właśnie instytucja skreślenia z listy radców prawnych (art. 29 ustawy). Ustawodawca upatruje przesłanki jej zastosowania w takich przypadkach, jak: wniosek radcy prawnego (art. 29 pkt 1), choćby częściowe ograniczenie zdolności do czynności prawnych (art. 29 pkt 3), utrata z mocy wyroku sądowego praw publicznych (art. 29 pkt 4), nieuiszczanie składek członkowskich za okres dłuższy niż jeden rok (art. 29 pkt 4a), śmierć radcy prawnego (art. 29 pkt 5), orzeczenie dyscyplinarne lub wyrok sądowy o pozbawieniu prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego (art. 29 pkt 6). Szczególną sytuację stanowi skreślenie z listy radców prawnych w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten nie był znany radzie w chwili wpisu, a stanowiłby przeszkodę do wpisu (art. 29³ ustawy). Każda z tych przesłanek stanowi odrębną podstawę do skreślenia z listy radców prawnych, łącznie zaś składają się one na zamknięty katalog okoliczności dających podstawy do skreślenia z tej listy.

W odniesieniu do pierwszych pięciu przesłanek (wniosek radcy prawnego; choćby częściowe ograniczenie zdolności do czynności prawnych; utrata z mocy wyroku sądowego praw publicznych; nieuiszczanie składek członkowskich za okres dłuższy niż jeden rok; śmierć radcy prawnego) wyłącznym właściwym organem, który posiada kompetencje do podjęcia uchwały w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych, bezsprzecznie będzie rada okręgowej izby radców prawnych (art. 29¹ ustawy) prowadząca listę radców prawnych, na którą wpisana jest osoba, której postępowanie dotyczy. Uchwała w tym przedmiocie jest decyzją administracyjną. Powołując jedną z definicji decyzji administracyjnych, nie ulega wątpliwości, że w sytuacji skreślenia mamy do czynienia z jednostronną czynnością organu ad-

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

ministracji publicznej, mającą odpowiednią formę prawną i określającą konsekwencje stosowanej normy prawnej w odniesieniu do konkretnie oznaczonego adresata w indywidualnej sprawie⁸. Do postępowania w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych będą miały zastosowanie wszelkie przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego⁹. Poza sporem należy bowiem w tym wypadku uznać, że rada okręgowej izby radców prawnych, skreślając z listy radców prawnych, działać będzie w granicach przekazanego jej władztwa państwowego. Nie oznacza to, co prawda, że każdy przejaw działalności rady okręgowej izby radców prawnych będzie związany z wykonywaniem przez nią władztwa administracyjnego¹⁰, lecz z pewnością za taką działalność należy uznać ingerencję w grono osób wykonujących zawód zaufania publicznego. W postępowaniu administracyjnym w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych naczelną zasadą będzie wynikająca z Kodeksu postępowania administracyjnego zasada prawdy obiektywnej, która obliguje organy do wyczerpującego zbadania wszystkich okoliczności faktycznych dla prawidłowego ustalenia stanu faktycznego sprawy¹¹. Decyzja skreślająca z listy radców prawnych co do zasady będzie decyzją administracyjną związaną¹², ponieważ organ jest zobligowany do jej wydania w przypadku ziszczenia się ustawowych przesłanek, o ile przeciwko radcy prawnemu nie toczy się postępowanie dyscyplinarne. Wówczas do czasu zakończenia takiego postępowania można odmówić skreślenia z listy radców prawnych pomimo wniosku radcy prawnego¹³.

Mimo że kluczowe znaczenie dla postępowań w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych będą miały ustawa o radcach prawnych oraz Kodeks postępowania administracyjnego, to jednak przepisy wewnętrzne samorządu również swoimi regulacjami odnoszą się do tego rodzaju postępowania. Obecnie traktuje o nim Regulamin prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich¹⁴. Ten wewnętrzny akt został wydany w oparciu o delegację ustawową do uchwalenia regulaminu prowadzenia list radców prawnych i aplikantów radcowskich (art. 60 pkt 8 lit. d ustawy). Rozdział 3 Regulaminu zatytułowany „Postępowanie w sprawie skreślenia z listy radców prawnych” zawiera tylko dwa paragrafy, które w zasadzie niewiele wnoszą do przedmiotowego postępowania. Mianowicie zgodnie z § 21 Regulaminu postępowanie w sprawie skreślenia z listy radców prawnych wszczyna się z urzędu albo na wniosek radcy prawnego. Norma ta stanowi w zasadzie parafrazę przepisu Kodeksu postępowania administracyjnego, według którego postępowanie administracyjne wszczyna się na żądanie strony lub z urzędu (art. 61 § 1 k.p.a.). Należy zaznaczyć, że pomimo przywołanej tożsamości konstatacja powołanych norm ma charakter niezwykle generalny. To

⁸ M. Jaśkowska, A. Wróbel, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 615–616.

⁹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. 2018, poz. 2096), dalej jako: k.p.a.

¹⁰ „Otóż w działalności samorządu radcowskiego, mającego charakter samorządu zawodowego, muszą być względnie rozdzielone dwie sfery: administracji publicznej i tak zwanego wnętrza organizacyjnego korporacji” – zob. uzasadnienie wyroku NSA w Warszawie z dnia 12 listopada 1991 r., II SA 773/91, ONSA 1992, nr 3–4, poz. 71.

¹¹ K. Kwapisz, *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 81.

¹² Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 264.

¹³ *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, red. T. Scheffler, Warszawa 2018, s. 459.

¹⁴ Uchwała nr 110/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 30 stycznia 2010 r. w sprawie regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich (t.j. uchwała nr 275/IX/2016 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 20 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały w sprawie regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich, <http://bibliotekakirp.pl/items/show/586> [dostęp: 2.11.2018]), dalej jako: Regulamin.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

dopiero specyfika związana z poszczególnymi przesłankami umożliwiającymi skreślenie z listy radców prawnych zdeterminuje, czy w danym konkretnym przypadku możliwe będzie wszczęcie postępowania zarówno z urzędu, jak i na wniosek, czy też tylko z urzędu bądź tylko na wniosek. W rozdziale poświęconym omawianemu postępowaniu w § 22 ust. 1 Regulaminu stanowi, że w przypadku jego wszczęcia dziekan zawiadamia zainteresowanego o wszczęciu postępowania oraz o prawie złożenia wyjaśnień i wniosków w terminie 7 dni od dnia zawiadomienia. Dziekan zobligowany jest także do zawiadomienia zainteresowanego o terminie i miejscu posiedzenia rady okręgowej izby radców prawnych, na którym będzie rozpoznawana sprawa (§ 22 ust. 2 Regulaminu). Ponadto Regulamin przewiduje, że zainteresowanemu przysługuje prawo wzięcia udziału w posiedzeniu rady w części go dotyczącej oraz prawo zabrania głosu w trakcie posiedzenia (§ 22 ust. 3 Regulaminu). W powołanym zakresie Regulamin dotyka więc materii, o której mowa w przepisach powszechnie obowiązujących (art. 10 § 1 k.p.a.) i stanowi w zasadzie jej doprecyzowanie, przede wszystkim porządkując przebieg postępowania.

W przypadku wzmiankowanych powyżej pięciu pierwszych przesłanek, gdy skreślenie należy bezsprzecznie do kompetencji rady, stosowna uchwała powinna zostać przez nią podjęta w ciągu 30 dni od powzięcia informacji o zdarzeniu, o którym mowa w poszczególnych przesłankach (art. 29¹ ustawy). Termin ten ma charakter porządkowy i co do zasady instrukcyjny¹⁵. Celem tego przepisu jest nałożenie obowiązku szybkiego działania przez organ i podejmowanie rozstrzygnięć w określonym terminie, z tym że przekroczenie tego terminu nie pozbawia organu kompetencji do wydania rozstrzygnięcia¹⁶. Wyjątek dotyczy sytuacji skreślenia w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten nie był znany radzie w chwili wpisu, a stanowiłyby przeszkodę do wpisu. Ustawodawca zrezygnował w tym przypadku z nakreślenia radzie jakiegokolwiek (choćby instrukcyjnego) terminu podjęcia uchwały. Termin na skreślenie nie został wyartykułowany także w odniesieniu do przesłanki związanej z uprzednio wydanym orzeczeniem dyscyplinarnym lub wyrokiem sądowym pozbawiającym prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, co ma związek z tym, że spoza właściwości rzeczowej rady okręgowej izby radców prawnych zostało wyłączone skreślenie z listy radców prawnych będące następstwem orzeczenia dyscyplinarnego. Kompetencje w tym zakresie zostaną szerzej przedstawione poniżej w ramach charakterystyki poszczególnych przesłanek skreślenia z listy radców prawnych na tle pozostałych.

SKREŚLENIE NA WNIOSEK

Jedną z przesłanek skreślenia z listy radców prawnych jest wniosek zainteresowanego. Charakter tej przesłanki przesądza, że oparte o nią postępowanie zawsze będzie miało charakter wnioskowy. W ocenie autora należy przyjąć jedynie teoretyczną możliwość wszczęcia z urzędu postępowania w sprawie skreślenia z listy radców prawnych w sytuacji, gdy przesłanką ku temu miałyby być wnioski strony. Co prawda, przepisy procedury administracyjnej¹⁷

¹⁵ Tak *Ustawa o radcach prawnych...*, s. 459.

¹⁶ Wyrok NSA w Warszawie z dnia 9 kwietnia 2013 r., II GSK 76/12, LEX nr 1337212.

¹⁷ Art. 61 § 2 k.p.a.: „Organ administracji publicznej może ze względu na szczególnie ważny interes strony wszcząć z urzędu postępowanie także w sprawie, w której przepis prawa wymaga wniosku strony. Organ obo-

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

przewidują jako wyjątek od zasady możliwość wszczęcia postępowania z urzędu także wtedy, gdy niezbędne jest jego zainicjowanie wnioskiem zainteresowanej strony, z tym że z zastrzeżeniem, iż dla merytorycznego załatwienia sprawy niezbędne jest oświadczenie woli strony wyrażające zgodę na to postępowanie, które dokona niejako konwalidacji braku w postaci niezłożonego uprzednio wniosku. Powyższa teza o jedynie teoretycznej możliwości zastąpienia w konkretnie omawianym przypadku wniosku strony podjęciem działania przez organ związana jest z tym, że realizacja tej kompetencji organu została uzależniona od przesłanki szczególnie ważnego interesu strony. Taka kwalifikacja nadaje wzmiankowanej możliwości charakter wyjątkowy, podkreślając jednocześnie wyjątkowość samej regulacji¹⁸. Katalog okoliczności umożliwiających skreślenie z listy radców prawnych został w ustawie kategorycznie wyczerpany¹⁹, co tym bardziej wzmacnia tezę, że trudno jest wypracować chociażby roboczy przykład sytuacji, w której szczególnie ważny interes strony będzie uzasadniał podjęcie inicjatywy w tym zakresie bezpośrednio przez właściwy organ z urzędu.

Jak wspomniano wyżej, przynależność radców prawnych do samorządu radcowskiego jest obowiązkowa. Nie wyklucza to jednak sytuacji, w której po stronie zainteresowanego może nastąpić brak woli wykonywania zawodu radcy prawnego czy też brak woli figurowania na liście radców prawnych i przynależności do samorządu. Powody wnioskodawcy nie będą miały tutaj żadnego znaczenia prawnego, ponieważ istotna będzie jedynie okoliczność skuteczności prawnej wniosku o skreślenie z listy radców prawnych. Sama wola utraty przynależności do samorządu radcowskiego nie zmienia sytuacji prawnej. Kluczowa będzie dopiero uchwała w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych. Należy jej przypisać charakter konstytutywny²⁰ zarówno w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu, jak i w sferze przynależności do samorządu. Uchwała w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych wskutek złożonego wniosku zainteresowanego zostaje wydana zawsze w następstwie rozpoznania sprawy administracyjnej i to ta decyzja, a nie uprzednia wola zainteresowanego, kreuje nową sytuację prawną. Decyzja taka wywołuje zatem skutki *ex nunc* i zarazem pozbawia prawa do wykonywania zawodu. Nie może dojść do sytuacji, gdy przesłanka skreślenia z listy radców prawnych, polegająca na złożeniu przez zainteresowanego stosownego wniosku, odniesie jakiegokolwiek skutki w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu przed skreśleniem z listy radców prawnych. Zasadniczo organ będzie związany wnioskiem radcy prawnego w przedmiocie skreślenia i trudno przypisać takiej decyzji jakąkolwiek swobodę z zakresu uznania administracyjnego. Jedynym wyjątkiem będzie wzmiankowana sytuacja, gdy przeciwko radcy prawnemu toczy się postępowanie dyscyplinarne. Wówczas, do czasu zakończenia takiego postępowania, można odmówić skreślenia z listy radców prawnych pomimo wniosku radcy prawnego (art. 30 ust. 1 ustawy). Regulacja ta ma na celu uniemożliwienie uchylecia się od kary dyscyplinarnej wskutek ustania podlegania pod rygor odpowiedzialności dyscyplinarnej przez osobę skreśloną z listy radców prawnych. W takiej sytuacji wniosek

---

wiązany jest uzyskać na to zgodę strony w toku postępowania, a w razie nieuzyskania zgody – postępowanie umorzyć”.

¹⁸ G. Łaszczycza, C. Martysz, A. Matan, *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2010, s. 509–513.

¹⁹ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 263.

²⁰ Tak *ibidem*, s. 264.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

zainteresowanego nie będzie wiązał organu, a podejmowana w tym zakresie decyzja powinna być oparta o jego swobodne uznanie²¹.

OGRANICZENIE ZDOLNOŚCI DO CZYNNOŚCI PRAWNYCH

Nieco inny charakter ma skreślenie z listy radców prawnych spowodowane choćby częściowym ograniczeniem zdolności do czynności prawnych. Chodzi tu o ograniczenie zdolności do czynności prawnych radcy prawnego, którego sprawa ma dotyczyć. Wiąże się to z ustawowymi przesłankami wpisu na listę radców prawnych. Jedną z nich jest posiadanie pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 24 ust. 1 pkt 4 ustawy). Przesłanka ta dotyczy wszystkich osób ubiegających się o wpis na listę radców prawnych, a więc zarówno tych, od których ustawa nie wymaga zdania egzaminu radcowskiego i odbycia aplikacji radcowskiej, jak i tych, dla których wyłącznie złożony z wynikiem pozytywnym egzamin radcowski jest koniecznym ku temu warunkiem. Pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności²². Ograniczoną zdolność do czynności prawnych mają małoletni, którzy ukończyli lat 13, oraz osoby ubezwłasnowolnione częściowo (art. 15 k.c.). Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat 13, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie (art. 12 k.c.). Osoba wpisywana na listę radców prawnych zawsze będzie posiadać pełną zdolność do czynności prawnych, a więc ziszczenie się omawianej przesłanki należy rozpatrywać wyłącznie przez pryzmat późniejszego częściowego bądź całkowitego ubezwłasnowolnienia. Oczywiście utrata zdolności do czynności prawnych następuje także w przypadku śmierci, natomiast śmierć sama w sobie, jak już wzmiankowano, stanowi odrębną przesłankę skreślenia z listy radców prawnych.

Przepisy przewidują ubezwłasnowolnienie całkowite w sytuacjach, gdy skutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, dana osoba nie jest w stanie kierować swym postępowaniem (art. 13 § 1 k.c.). Ubezwłasnowolnienie częściowe możliwe jest zaś z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, w szczególności pijaństwa lub narkomanii, jeżeli stan danej osoby nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest pomoc do prowadzenia jej spraw (art. 16 § 1 k.c.). Oba rodzaje ubezwłasnowolnienia orzekane są przez sąd, który ocenia istniejące ku temu przesłanki. W zależności od rodzaju ubezwłasnowolnienia sąd orzeka o ustanowieniu kuratora bądź opiekuna.

Przesłanka skreślenia z listy radców prawnych oparta na zdolności do czynności prawnych wydaje się w pełni uzasadniona. Trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której osoba niemogąca należycie zatroszczyć się o swoje sprawy – bez względu na konkretną przyczynę – zajmowałaby się profesjonalnym prowadzeniem cudzych spraw, wymagających odpowiedniego przy wykonywaniu zawodu zaufania publicznego zaangażowania. Co ciekawe, ustawodawca zdecydował się w tym przypadku na nieco odmienną regulację aniżeli ta, która jest zawarta w prawie cywilnym, gdzie okoliczność ograniczenia pełnomocnika w zdolności do czynności prawnych nie ma wpływu na ważność czynności dokonanej przez niego

---

²¹ Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 271.

²² Art. 11 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1025 ze zm.), dalej jako: k.c.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

w imieniu mocodawcy (art. 100 k.c.) i nie powoduje konieczności „wyeliminowania” takiego pełnomocnika. Wobec radcy prawnego jako pełnomocnika profesjonalnego stawiane są więc wyższe wymagania, związane z koniecznością zapewnienia wysokiego poziomu pomocy prawnej oraz pewności obrotu, zwłaszcza w kontekście potencjalnie istotnej wagi powierzanych mu spraw. Choćby częściowe ograniczenie zdolności do czynności prawnych będzie stanowiło podstawę do skreślenia z listy radców prawnych, a tym samym do wyeliminowania radcy prawnego z kręgu profesjonalnych pełnomocników. Nie zmienia to faktu, że do czasu faktycznego skreślenia z listy radców aktualna pozostaje wzmiankowana regulacja przewidziana na kanwie Kodeksu cywilnego, w związku z którą radca prawny ograniczony w zdolności do czynności prawnych teoretycznie może dokonywać skutecznych prawnie czynności jako pełnomocnik. Takie działanie należy jednak wykluczyć w odniesieniu do radcy prawnego, który został całkowicie pozbawiony zdolności do czynności prawnych (*per analogiam*).

Postępowanie w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych, związane z chociażby częściowym ograniczeniem zdolności do czynności prawnych radcy prawnego, jest podejmowane z urzędu. W sprawie na kanwie niniejszej przesłanki brak jest miejsca na swobodne uznanie organu. W ocenie autora wnioski o skreślenie skierowane przez radcę prawnego, który nie posiada już zdolności do czynności prawnych, nie powinny być podstawą procedowania, lecz powinny stanowić asumpt do podjęcia postępowania w tej materii z urzędu celem wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy. Ze skutecznym wnioskiem możemy mieć natomiast do czynienia, gdy wniosek taki będzie skierowany przez radcę prawnego posiadającego przynajmniej ograniczoną zdolność do czynności prawnych, a okoliczności sprawy wskazują na wystarczające rozeznanie wnioskodawcy, lub gdy stosowny wniosek został skierowany lub zaaprobowany przez kuratora bądź opiekuna. W ocenie autora w przypadku takiego wniosku będziemy mieć do czynienia *de facto* ze skreśleniem na wniosek, gdyż ścisła realizacja przesłanki skreślenia z listy radców prawnych wskutek chociażby częściowego ograniczenia zdolności do czynności prawnych będzie prerogatywą rady, stanowiącą konsekwencję powzięcia odpowiedniej wiedzy w tym zakresie. Uchwale skreślającej z listy radców prawnych z uwagi na choćby częściowe ograniczenie zdolności do czynności prawnych należy przypisać skutek konstytucyjny²³ w zakresie dotyczącym przynależności do samorządu zawodowego. Uchwała ta będzie usuwać z listy radców prawnych w oparciu o przesłanki, które co prawda zaistniały uprzednio, lecz dopiero jej treść będzie kreować nową sytuację prawną. W konsekwencji należałoby przyjąć, że dzień uprawomocnienia się postanowienia w przedmiocie całkowitego bądź częściowego ubezwłasnowolnienia nie będzie determinował daty ustania przynależności do samorządu zawodowego. Według autora nie zmienia tego fakt, że z tym dniem bez wątplenia odpadnie ustawowe kryterium wpisu na listę radców prawnych, jakim jest posiadanie pełnej zdolności do czynności prawnych.

Skutek uchwały skreślającej z listy radców prawnych w oparciu o przesłankę choćby częściowego ograniczenia zdolności do czynności prawnych w sferze prawa do wykonywania zawodu zależy natomiast od tego, czy mamy do czynienia z całkowitą czy też z częściową utratą tej zdolności. Wszak brak jest podstaw do przyjęcia, co wzmiankowano powyżej, że zasygna-

---

²³ Odmiennie Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 264. Należy zaznaczyć, że ten autor nie dokonał rozróżnienia wpływu skutku skreślenia w oparciu o przesłankę choćby częściowego ograniczenia zdolności do czynności prawnych na sferę przynależności do samorządu oraz uprawnienia do wykonywania zawodu.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

lizowana wcześniej cywilistyczna konstrukcja skuteczności czynności pełnomocnika nieposiadającego pełnej zdolności do czynności prawnych nie może być zastosowana do czynności podejmowanych przez osobę ubezwłasnowolnioną częściowo aż do czasu skreślenia jej z listy radców prawnych. Tym samym uchwała skreślająca z listy radców prawnych radcę prawnego posiadającego ograniczoną zdolność do czynności prawnych w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu miałaby skutek konstytutywny. Należy zatem skonstatować, że prawomocne postanowienie skutkujące ograniczeniem zdolności do czynności prawnych nie będzie wpływać na sferę uprawnienia do wykonywania zawodu radcy prawnego. Uprawnienie to zostanie wyłączone dopiero w ramach skreślenia z listy radców prawnych, a więc w obu wyodrębnionych sferach uchwała w przedmiocie skreślenia będzie mieć charakter konstytutywny. Zdaniem autora inaczej będzie w sytuacji, gdy radca prawny zostanie całkowicie pozbawiony zdolności do czynności prawnych. Mając na względzie, iż cywilistyczna konstrukcja pełnomocnictwa nie przewiduje skutecznego działania przez pełnomocnika całkowicie pozbawionego zdolności do czynności prawnych, należy odnotować, że w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu uchwała w przedmiocie skreślenia radcy prawnego z listy z uwagi na całkowitą utratę zdolności do czynności prawnych będzie mieć charakter deklaratoryjny.

Oczywiste jest jednak, że może zaistnieć sytuacja, w której upłynie wiele czasu pomiędzy faktyczną utratą możliwości wykonywania zawodu przez radcę prawnego a jego ubezwłasnowolnieniem. W takiej sytuacji radca prawny nadal będzie pełnoprawnym członkiem samorządu, posiadającym prawo do wykonywania zawodu. Nie można również wykluczyć, że do formalnego ubezwłasnowolnienia nie dojdzie przez długi czas lub nigdy, ponieważ osoby najbliższe nie będą zainteresowane taką formą rozstrzygnięcia. Dziekan rady winien wówczas bezzwłocznie ustanowić dla takiego radcy prawnego zastępcę w oparciu o przepisy ustawy²⁴ uzupełnione postanowieniami § 25 Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego²⁵.

UTRATA PRAW PUBLICZNYCH Z MOCY WYROKU SĄDOWEGO

Analogicznie jak w przypadku utraty pełnej zdolności do czynności prawnych odparcie przesłanki wpisu na listę radców prawnych, jaką jest posiadanie pełni praw publicznych, stanowi podstawę do skreślenia z listy radców prawnych. Pozbawienie praw publicznych jest środkiem karnym przewidzianym przepisami Kodeksu karnego²⁶ oraz Kodeksu karnego skarbowego²⁷. Pozbawienie praw publicznych obejmuje utratę czynnego i biernego prawa wyborczego do organu władzy publicznej, organu samorządu zawodowego lub gospodarczego, utratę prawa do udziału w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości oraz do pełnienia funkcji w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego lub zawodowego,

---

²⁴ Art. 21 ust. 2 ustawy: „W razie potrzeby dziekan rady okręgowej izby radców prawnych wyznacza z urzędu zastępcę radcy prawnego, który został skreślony z listy radców prawnych albo nie może czasowo wykonywać czynności zawodowych. Decyzja dziekana upoważnia wyznaczonego radcę prawnego do prowadzenia podejmowanych spraw i jest równoznaczna z udzieleniem dalszego pełnomocnictwa procesowego”.

²⁵ Regulamin wykonywania zawodu radcy prawnego stanowi załącznik do uchwały nr 94/IX/2015 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 13 czerwca 2015 r. w sprawie Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego, <http://bibliotekakirp.pl/items/show/426> [dostęp: 2.11.2018].

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1600 ze zm.), dalej jako: k.k.

²⁷ Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1958), dalej jako: k.k.s.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

jak również utratę posiadanego stopnia wojskowego i powrót do stopnia szeregowego. Pozbawienie praw publicznych obejmuje ponadto utratę orderów, odznaczeń i tytułów honorowych oraz utratę zdolności do ich uzyskania w okresie trwania pozbawienia praw (art. 40 § 1 k.k. w zw. z art. 20 § 2 k.k.s.). Sąd może orzec pozbawienie praw publicznych w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 za przestępstwo popełnione w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie na gruncie Kodeksu karnego (art. 40 § 2 k.k.) oraz stosując nadzwyczajne obostrzenie kary i w razie skazania na karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 na gruncie Kodeksu karnego skarbowego. Na gruncie pierwszej z tych ustaw pozbawienie praw publicznych, o ile przepisy szczególne nie stanowią inaczej, wymierza się w latach na okres od 1 roku do 10 lat (art. 43 § 1 k.k.); w przypadku przestępstw skarbowych również wymierza się je w latach, z tym że od 1 roku do lat 5 (art. 34 § 4 k.k.s.).

Ustawodawca wprost przewidział utratę biernego i czynnego prawa wyborczego do organu samorządu zawodowego oraz utratę prawa do pełnienia funkcji w organach samorządu zawodowego jako konsekwencję utraty praw publicznych. W konsekwencji w odniesieniu do samego statusu radcy prawnego, obejmującego przynależność do samorządu oraz uprawnienie do wykonywania zawodu, obligatoryjne jest podjęcie uchwały w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych. Pomimo swoistego rodzaju oderwania się przesłanki wpisu na listę radców prawnych w postaci przymiotu posiadania pełni praw publicznych uchwałą skreślająca z listy radców prawnych z powodu utraty tych praw wywołuje skutek o charakterze konstytutywnym²⁸. Z chwilą uprawomocnienia się wyroku karnego, którego treścią będzie m.in. środek karny w postaci pozbawienia praw publicznych osoby wpisanej na listę radców prawnych, będziemy mieć do czynienia wyłącznie ze skutkami wprost wynikającymi z Kodeksu karnego i Kodeksu karnego skarbowego. W ocenie autora wpis na listę radców prawnych oraz prawo do wykonywania zawodu będą natomiast istnieć aż do czasu pojawienia się w obrocie prawnym decyzji administracyjnej w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych, która jednocześnie pozbawi prawa do wykonywania zawodu. Wyjście z założenia o deklaratoryjnym charakterze uchwały w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych wskutek pozbawienia praw publicznych rodziłoby pytania o celowość jednoczesnego pozbawiania praw wyborczych i praw do pełnienia funkcji w samorządzie zawodowym przez ustawę karną. Jednocześnie bez znaczenia byłby termin 30 dni na podjęcie przedmiotowej uchwały przez radę, która niejako miałaby jedynie wdrożyć wyrok sądu karnego w sferę nieistniejącego już statusu radcy prawnego.

NIEUISZCZANIE SKŁADEK CZŁONKOWSKICH ZA OKRES DŁUŻSZY NIŻ JEDEN ROK

Przesłanka nieuiszczania składek członkowskich za okres dłuższy niż jeden rok stanowi kolejną podstawę do skreślenia z listy radców prawnych. Jest ona związana z tym, że składki członkowskie stanowią jedno ze źródeł finansowania działalności samorządu (art. 63 pkt 1 ustawy). Samorząd zawodowy radców prawnych, mimo że obok działalności w ramach swojego dominium posiada ogromne spectrum działalności po stronie powierzono mu im-

---

²⁸ Odmienne: Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 264.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

perium państwowego, nie jest dotowany z budżetu państwa. Można więc uznać, że przepis ten ku przestrodze radców prawnych ma gwarantować ciągłe i sprawne działanie organów samorządu radców prawnych. Aktualnie zasady uiszczania składek członkowskich reguluje stosowna uchwała²⁹. Pomimo mogących pojawić się na tle analizy orzecznictwa rozbieżności obowiązek ten w ocenie autora z całą pewnością ma charakter cywilnoprawny³⁰, czego nie zmienia fakt, że niewywiązywanie się z niego może powodować konsekwencje w sferze administracyjnoprawnej.

Przepis przewidujący skreślenie z listy radców prawnych z uwagi na nieuiszczanie składek członkowskich za okres dłuższy niż jeden rok należy uznać za normę obligującą radę okręgową izby radców prawnych do skreślenia z listy radców prawnych, gdy upłynie okres 12 miesięcy zaległości w należnych składkach członkowskich. Swoistego rodzaju oczekiwanie organu na dokonanie wpłaty przez dłużnika przez ponad 12 miesięcy nie jest biernością *contra legem*, o ile mieści się w ustawowych cezurach czasowych wzmiankowanych wcześniej – 30 dni na podjęcie uchwały przez radę.

Uchwała w przedmiocie skreślenia oparta na przesłance dwunastomiesięcznej zaległości w składkach członkowskich zawsze będzie mieć charakter konstytutywny³¹, zarówno w sferze istnienia samego wpisu warunkującego przynależność do samorządu, jak i w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu. Finalnie więc to rada będzie mieć niewątpliwy wpływ na datę zainicjowania działań zmierzających do skreślenia z listy radców prawnych w oparciu o omawianą przesłankę. Ustawodawca dopuszcza tym samym możliwość wykonywania zawodu przez radcę prawnego, który nie wywiązuje się z obowiązków fiskalnych względem samorządu, niemniej po przekroczeniu określonej w ustawie granicy aktualizuje się uprawnienie rady do wykluczenia takiej osoby ze społeczności radców prawnych. Należy zaznaczyć, że wobec cywilnoprawnego charakteru tych należności skreślenie z listy radców prawnych nie pozbawia organów samorządu możliwości dochodzenia zaległości za okres do dnia ustania przynależności do samorządu zawodowego na drodze postępowania cywilnego³².

ŚMIERĆ RADCY PRAWNEGO

Pełna zdolność do czynności prawnych ustaje nie tylko wskutek orzeczenia sądowego ograniczającego tę zdolność lub stwierdzającego jej pozbawienie, lecz również wskutek śmierci. Aspekt ten został zasygnalizowany przy omawianiu przesłanki utraty pełnej zdolności do czynności prawnych jako przesłanki skreślenia z listy radców prawnych, ponieważ śmierć została przewidziana przez ustawodawcę jako odrębna przyczyna skreślenia z listy

---

²⁹ Uchwała nr 7/VIII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 10 grudnia 2010 r. w sprawie wysokości składki członkowskiej i składki ubezpieczeniowej, zasad ich uiszczania i podziału oraz funduszy celowych Krajowej Rady Radców Prawnych (t.j. uchwała nr 125/X/2017 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 20 października 2017 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały w sprawie wysokości składki członkowskiej i składki ubezpieczeniowej, zasad ich uiszczania i podziału, <http://bibliotekakirp.pl/items/show/728> [dostęp: 2.11.2018]).

³⁰ Tak Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 266.

³¹ Tak *ibidem*, s. 264.

³² Zarówno z dochodzeniem składek, jak i ze skreśleniem z listy radców prawnych z uwagi na ich nieuiszczanie mogą wiązać się ciekawe zagadnienia praktyczne, będące następstwem sposobu unormowania składki członkowskiej w przepisach wewnętrznych samorządu. Zagadnienia te jednak zostały wyłączone z niniejszej analizy i będą stanowić przedmiot odrębnych rozważań.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

radców prawnych. Zważywszy na fakt, że w momencie skreślenia radcy prawnego z listy wskutek jego śmierci mamy do czynienia z osobą zmarłą, niemogącą być podmiotem praw i obowiązków, uchwale w tej materii należy przypisać charakter deklaratoryjny³³. Trudno byłoby bowiem obronić tezę, że prawo do wykonywania zawodu aż do momentu skreślenia z listy radców prawnych posiada osoba zmarła. To samo odnosi się do przynależności do samorządu zawodowego radców prawnych. Uchwała będzie więc skuteczna *ex tunc* i będzie podejmowana w ramach związania administracyjnego.

Pewne wątpliwości może jednak rodzić przypisanie deklaratoryjnego charakteru przedmiotowej uchwale w zestawieniu z faktem, że przecież aż do momentu jej podjęcia w obrocie prawnym figuruje uchwała o wpisie na listę radców prawnych i będący jej konsekwencją sam wpis. Śmierć radcy prawnego eliminuje podmiot statusu radcy prawnego, lecz fizycznie nazwisko zmarłego nadal znajduje się na liście radców prawnych. Na kanwie tej przesłanki wyraźnie widać, że wpis na listę radców prawnych, w niniejszych rozważaniach traktowany jako element statusu radcy prawnego związany z przynależnością do samorządu, sam w sobie także ma wymiar materialno-techniczny, będący odzwierciedleniem uchwały w sprawie wpisu na listę radców prawnych. Podobnie jak w przypadku wszystkich omówionych dotychczas przesłanek autor łączy skutek uchwał w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych przede wszystkim z wpisem jako elementem statusu radcy prawnego, tak też w odniesieniu do przesłanki związanej ze śmiercią deklaratoryjny skutek uchwały skreślającej należy odnieść do wpisu jako elementu tego statusu, a nie do wpisu w znaczeniu figurującego na liście nazwiska. Uzasadnia to przypisanie uchwale w przedmiocie skreślenia charakteru deklaratoryjnego, ponieważ w obrocie prawnym, jak już wzmiankowano, nie występuje podmiot jakichkolwiek uprawnień związanych ze statusem radcy prawnego. To nie uchwała w przedmiocie skreślenia, lecz moment śmierci radcy prawnego tworzy nową sytuację prawną, w której ustaje przynależność do samorządu zawodowego i tym samym prawo do wykonywania zawodu. Odmienne konstatacje musiałyby prowadzić do stwierdzenia, że osoba zmarła może wykonywać zawód radcy prawnego, a przynajmniej być członkiem samorządu zawodowego radców prawnych.

ORZECZENIE DYSCYPLINARNE LUB WYROK SĄDOWY POZBAWIAJĄCY PRAWA DO WYKONYWANIA ZAWODU RADCY PRAWNEGO

Nomenklatura ustawy nie wydaje się w pełni precyzyjna. O ile w przypadku orzeczenia dyscyplinarnego rzeczywiście możemy mieć do czynienia z pozbawieniem prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, o tyle w odniesieniu do wyroku sądowego ustawodawcy chodziło zapewne nie o pozbawienie prawa, lecz o zakaz wykonywania określonego zawodu. Właśnie do takiego zakazu należy odnosić niniejszą przesłankę³⁴, zwłaszcza że prawo karne

---

³³ Tak Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 264.

³⁴ Odmienne skonstruował Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z dnia 26 kwietnia 2006 r. (II GSK 56/06, LEX nr 209709), stwierdzając, że orzeczenie przez sąd karny w wyroku o zakazie wykonywania zawodu przez określony czas nie może być uznane za odpowiadające orzeczeniu przez sąd w wyroku o pozbawieniu prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego bez ograniczeń czasowych. W ocenie NSA konsekwencją orzeczenia przez sąd karny o zakazie wykonywania zawodu radcy prawnego przez określony czas powinno być wszczęcie postępowania dyscyplinarnego. Z. Klatka (*op. cit.*) odnosi jednak środek karny polegający na zakazie wykony-

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

powieliła w tym zakresie siatkę pojęciową z okresu wejścia w życie przepisów statuujących przesłanki skreślenia z listy radców prawnych, a więc nieuzasadniona jest teza, że literalne brzmienie ustawy jest nieaktualne z uwagi na liczne nowelizacje w ustawach karnych. Zakaz wykonywania określonego zawodu stanowi środek karny (art. 39 pkt 2 k.k. oraz art. 22 § 2 pkt 5 k.k.s.). Orzeka się go w latach: od 1 roku do 15 lat na gruncie Kodeksu karnego (art. 43 § 1 k.k.) oraz od 1 roku do 5 lat na gruncie Kodeksu karnego skarbowego (art. 34 § 4 k.k.s.). Sąd może orzec o takim zakazie, jeżeli sprawca nadużył przy popełnieniu przestępstwa wykonywanego zawodu albo okazał, że dalsze wykonywanie zawodu zagraża istotnym dobrom chronionym prawem (art. 41 § 1 k.k. w zw. z art. 20 § 2 k.k.s.). Normy te traktują w sposób ogólny o zakazie wykonywania bliżej nieokreślonego zawodu, natomiast w konkretnym przypadku mogą zostać odniesione m.in. do zawodu radcy prawnego. Pozbawienie prawa do wykonywania zawodu, dotyczące już bezpośrednio zawodu radcy prawnego, jest wreszcie także jedną z kar dyscyplinarnych orzekanych wobec radców prawnych (art. 65 ust. 1 pkt 5 ustawy). Kara pozbawienia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego pociąga za sobą skreślenie z listy radców prawnych bez prawa ubiegania się o ponowny wpis na listę radców prawnych przez okres 10 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kary pozbawienia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego (art. 65 ust. 2c ustawy). Jest to najsurowsza kara, jaka może być orzeczona przez sąd dyscyplinarny względem radcy prawnego, realizowana przy najcięższych gatunkowo deliktach dyscyplinarnych.

Orzeczenie sądu dyscyplinarnego oraz wyrok sądowy o pozbawieniu prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, mimo że stanowią odrębne przesłanki skreślenia z listy radców prawnych, zostały zawarte w jednej normie prawnej i dodatkowo w jednym punkcie ze spójnikiem „lub” między nimi. W praktyce może to rodzić wątpliwości związane z zastosowaniem i wykonaniem przedmiotowych przesłanek skreślenia. Mianowicie w przypadku skreślenia z listy radców prawnych wskutek orzeczenia dyscyplinarnego, odmiennie od skreślenia związanego z wszystkimi wcześniej omówionymi przesłankami, w obowiązującym stanie prawnym nie będziemy mieć do czynienia z jakąkolwiek kompetencją rady okręgowej izby radców prawnych. Rada nie będzie tutaj ani kreować nowej sytuacji prawnej, ani stwierdzać zaistniałej uprzednio nowej sytuacji prawnej wobec ziszczenia się określonej przesłanki. Wyłączenie wzmiankowanej kompetencji rady ma związek z nowelizacją ustawy, która weszła w życie z dniem 25 grudnia 2014 r.³⁵ i była ukierunkowana na usprawnienie postępowań dyscyplinarnych, prowadzonych m.in. w ramach samorządu zawodowego radców prawnych. Kluczowa dla przesłanki skreślenia jest data uprawomocnienia się stosownego orzeczenia dyscyplinarnego. Jeszcze przed wzmiankowaną nowelizacją obejmującą wykonywanie omawianej kary dyscyplinarnej Naczelny Sąd Administracyjny skonstatował, że status radcy prawnego wiąże się z uprawnieniem do wykonywania zawodu radcy prawnego, a nie z jego faktycznym wykonywaniem. Utrata tego statusu nie następuje więc z chwilą skreślenia z listy radców prawnych, lecz w przypadku orzeczenia sądu dyscyplinarnego orzekającego utratę prawa wykonywania tego zawodu, z chwilą jego uprawomocnienia się. Skreślenie z listy rad-

---

wania zawodu do przesłanki skreślenia związanej z wyrokiem sądowym pozbawiającym prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego. Taki tok rozumowania przyjął także autor niniejszego artykułu. Polemika z argumentacją NSA została z niniejszego opracowania wyłączona.

³⁵ Ustawa z dnia 7 listopada 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o advokaturze oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014, poz. 1778).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

ców prawnych w takiej sytuacji ma więc jedynie charakter formalny³⁶. W ocenie autora w poprzednim stanie prawnym przywołana konstatacja z całą pewnością była trafna w odniesieniu do sfery uprawnienia do wykonywania zawodu i w takim też zakresie, mimo wspomnianej zmiany przepisów, pozostaje ona aktualna.

Od dnia 25 grudnia 2014 r. za wykonanie kar dyscyplinarnych, a więc też za skreślenie z listy radców prawnych wskutek orzeczenia dyscyplinarnego pozbawiającego prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, odpowiedzialny jest dziekan rady okręgowej izby radców prawnych (art. 71 ust. 2 ustawy). Celowość takiego rozwiązania została zawarta w uzasadnieniu senackiego projektu ustawy o zmianie ustawy Prawo o advokaturze oraz ustawy o radcach prawnych. W przywołanym uzasadnieniu projektu podkreślono, że w ten sposób zostanie wyeliminowany problem kwestionowania przez osoby ukarane prawomocnym orzeczeniem sądu dyscyplinarnego uchwał dotyczących skreślenia na ścieżce administracyjnej i sądownoadministracyjnej. W praktyce przyspieszy to istotnie wykonanie najsurowszych kar dyscyplinarnych³⁷. Z argumentacją tą, biorąc pod uwagę przywołane postanowienie Naczelnego Sądu Administracyjnego, można polemizować. Nawet bowiem brak szybkiego skreślenia z listy radców prawnych nie stanowił o możliwości wykonywania zawodu radcy prawnego, jeśli w obrocie prawnym funkcjonowało prawomocne orzeczenie sądu dyscyplinarnego pozbawiające tego uprawnienia. Z całą pewnością jednak kształt tych przepisów nadany nowelizacją zasługuje na aprobatę, ponieważ została wyeliminowana możliwość prowadzenia jałowych sporów, w których uchwała rady byłaby kwestionowana najpierw na ścieżce administracyjnej, a następnie sądownoadministracyjnej, mimo że jej związany charakter wobec uprzednio wymierzonej kary dyscyplinarnej nie pozwalał na inne załatwienie sprawy. Skreślenie z listy radców prawnych w tym przypadku zostało więc sprowadzone do czynności materialno-technicznej, do której upoważniony i zobligowany zarazem jest dziekan rady okręgowej izby radców prawnych. Dokonana przez niego czynność zawsze będzie miała charakter deklaratoryjny w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu radcy prawnego oraz charakter konstytutywny w sferze istnienia wpisu na listę radców prawnych. W tym konkretnym przypadku ustawodawca zrezygnował wprost z administracyjnego charakteru skreślenia z listy radców prawnych. Z tego względu do skreślenia odbywającego się w takich warunkach nie znajdzie zastosowania nie tylko Kodeks postępowania administracyjnego, lecz także unormowanie Regulaminu w zakresie przewidującym zawiadomienie o terminie i miejscu posiedzenia rady, a w konsekwencji również w zakresie możliwości wzięcia udziału w poświęconym temu posiedzeniu.

Powołane uzasadnienie projektu odnosi się tylko do orzeczenia sądu dyscyplinarnego. Jak wzmiankowano wcześniej, orzeczenie sądu dyscyplinarnego oraz wyrok sądowy o pozbawieniu prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, mimo że stanowią odrębne przesłanki skreślenia z listy radców prawnych, zostały zawarte w jednej normie prawnej i wymienione w tym samym punkcie. Wskutek dokonanej w nowelizacji modyfikacji brzmienia art. 29¹ przepis mówiący o konieczności podjęcia przez radę uchwały w przedmiocie skreślenia w terminie 30 dni od powzięcia wiadomości o zaistnieniu właściwej przesłanki nie odnosi

³⁶ Postanowienie NSA z dnia 8 czerwca 2011 r., II GSK 515/10, LEX nr 864308.

³⁷ Druk sejmowy nr 2415 z dnia 25 kwietnia 2015 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/9F8BA4D8CEE1744EC1257CE6002F27B7/%24File/2415.pdf> [dostęp: 2.11.2018], s. 5 uzasadnienia.

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

się obecnie nie tylko do przesłanki związanej z orzeczeniem dyscyplinarnym (z uwagi na prerogatywę dziekana), ale też do przesłanki związanej z wyrokiem sądu powszechnego, obejmującym środek karny w postaci pozbawienia prawa do wykonywania zawodu. Jednocześnie przepis przewidujący omówioną wcześniej materialno-techniczną czynność dziekana odnosi ją wyłącznie do orzeczenia dyscyplinarnego. Wywołuje to pytanie o właściwość w zakresie skreślenia z listy radców prawnych w sytuacji, gdy podstawą ku temu jest wyrok sądu powszechnego zakazujący wykonywania zawodu radcy prawnego. W ocenie autora nawet uważna analiza litery ustawy oraz zachodzących w jej treści zmian może skutkować wnioskiem, że kompetencja skreślenia z listy radców prawnych z uwagi na zastosowany środek karny nie jest obecnie przewidziana w ustawie wprost i należy wywodzić ją z całokształtu regulacji ustawowej. Wnioskować więc można, że – pomijając przesłankę opartą o zastosowany środek karny w art. 29¹ ustawy – ustawodawcy chodziło albo wyłącznie o to, aby nie określać terminu instrukcyjnego 30 dni na podjęcie uchwały rady, albo o całkowite wyłączenie kompetencji rady. Z uwagi na przyjęty sposób skreślenia z listy wskutek orzeczenia dyscyplinarnego można by było się skłonić do drugiego rozwiązania, zwłaszcza biorąc pod uwagę moc wyroku sądu karnego niejako „porównywalną” z orzeczeniem dyscyplinarnym. Mając jednak na uwadze generalną kompetencję rady do dokonywania skreśleń z listy radców prawnych i brak podstaw do wnioskowania rozszerzającego prerogatywy dziekana, to właśnie radzie należy przyznać kompetencję do skreślenia z listy radców prawnych, dokonywanego w następstwie uprzedniego wyroku sądu powszechnego. Uchwale w przedmiocie skreślenia z listy radców prawnych podjętej z uwagi na zastosowany środek karny należy w ocenie autora przypisać skutek deklaratoryjny w sferze uprawnienia do wykonywania zawodu radcy prawnego oraz skutek konstytutywny w sferze istniejącego wpisu na listę radców prawnych³⁸. Zastosowany środek karny uniemożliwi wykonywanie zawodu, ale sam w sobie nie wpłynie na przynależność do samorządu.

Ustawodawca nie zdecydował się na pozbawianie radców prawnych prawa do wykonywania zawodu w przypadku utraty przez nich przesłanek niezbędnych do wpisu na listę radców prawnych, a związanych z posiadaniem nieskazitelnego charakteru i dawania swoim dotychczasowym zachowaniem rękojmi prawidłowego wykonywania zawodu radcy prawnego. Okoliczności pozwalające na obiektywne stwierdzenie o braku posiadania tych przymiotów przez radcę prawnego nie będą automatycznie i bezpośrednio skutkować skreśleniem z listy radców prawnych, chociaż są wymagane i oceniane przy wpisie na listę radców prawnych (art. 24 ust. 1 pkt 5 ustawy). Ustanie spełniania powyższych przesłanek ustawowych, mimo że nie musi, może prowadzić do skreślenia z listy radców prawnych, z tym że wyłącznie w następstwie przeprowadzonego postępowania dyscyplinarnego lub karnego. Może mieć to związek z przesłanką skreślenia z listy radców prawnych w przypadku orzeczenia dyscyplinarnego lub wyroku sądowego, skutkujących pozbawieniem prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego, przy czym należy zaznaczyć, że ocenie w tych postępowaniach będzie podlegał popełniony czyn, a nie spełnianie wspomnianych przesłanek.

---

³⁸ Zob. Z. Klatka, *Ustawa...*, s. 264. Co istotne, wskazując na skutek deklaratoryjny, autor ten nie dokonał różniczenia wpływu skutku skreślenia w oparciu o tę przesłankę na sferę przynależności do samorządu oraz uprawnienie do wykonywania zawodu.

CZYN POPEŁNIONY PRZED WPISEM NA LISTĘ

Jak już wzmiankowano, w odniesieniu do omówionych wyżej przesłanek ustawodawca przewidział regulację szczególną, umożliwiającą radzie okręgowej izby radców prawnych skreślenie radcy prawnego z listy radców prawnych w związku z czynem popełnionym przed wpisem na listę, jeżeli czyn ten nie był znany radzie w chwili wpisu, a stanowiłby przeszkodę do wpisu. Szczególny charakter tej przesłance należy przypisać choćby z uwagi na jej odrębne umiejscowienie w strukturze ustawy. W oparciu o nią może dojść do skreślenia z listy radców prawnych, gdy rada dojdzie do przekonania, iż wskutek posiadania w toku prowadzonego postępowania wpisowego jedynie szczątkowych informacji mogących służyć ocenie nieskazitelności charakteru oraz ocenie dawania rękopmi prawidłowego wykonywania zawodu radcy prawnego przez zainteresowanego wnioskodawcę w sposób błędny przyjęto spełnianie tych przesłanek. W odniesieniu do leżącego u podstaw takiej konstatacji zdarzenia brak jest możliwości wszczęcia postępowania dyscyplinarnego, gdyż chodzi o zdarzenie mające miejsce przed wpisem na listę radców prawnych, a więc sprzed okresu podlegania odpowiedzialności dyscyplinarnej. Omawiane rozwiązanie należy uznać za potrzebne i ważne, gdyż chroni prawniczy samorząd zawodu zaufania publicznego przed brakiem możliwości właściwej reakcji i wyeliminowania ze swojej społeczności osoby, która została wpisana na listę radców prawnych wyłącznie z tego powodu, że rada we właściwym czasie nie weszła w posiadanie informacji istotnych z punktu widzenia postępowania wpisowego.

W odróżnieniu od pozostałych przesłanek skreślenia, które ustawodawca wymienił jako sytuacje, w przypadku zaistnienia których radcę prawnego zwyczajnie się skreśla, w przypadku czynu popełnionego przed wpisem ustawa posługuje się w stosownej normie kompetencyjnej słowem „może”. Trudno jednak wyobrazić sobie sytuację, gdy rada z jakichkolwiek względów miałaby zrezygnować ze skreślenia z listy radców prawnych osoby, która nigdy na tę listę wpisana być nie powinna. Wydaje się, że podjęta w takich okolicznościach decyzja zapada w ramach luzu decyzyjnego rady i ma charakter uznaniowy. Według autora należy przypisać jej skutek o charakterze konstytutywnym. Pomimo tego, iż z założenia skreślenie ma dotyczyć osoby, która nie powinna w ogóle zostać wpisana na listę radców prawnych, brak jest podstaw do odmiennej konstatacji. Przypisanie uchwałie skreślającej z listy radców prawnych w związku z czynem popełnionym przed wpisem skutku o charakterze deklaratoryjnym mogłoby prowadzić do sytuacji, w której z mocą wsteczną dochodziłoby np. *de facto* do stwierdzenia, że określone czynności procesowe były podjęte przez nienależycie umocowaną osobę, niemogącą być na dany moment pełnomocnikiem procesowym. Także z uwagi na tę okoliczność *ratio legis* omawianej przesłanki przemawia za przyznaniem wydanej na jej podstawie decyzji skutku o charakterze konstytutywnym, zarówno w sferze przynależności do samorządu, jak i w sferze prawa do wykonywania zawodu.

PODSUMOWANIE

Powyższe rozważania wskazują, że instytucja skreślenia z listy radców prawnych – zgodnie z postawioną przez autora na wstępie tezą – umożliwia przyjęcie dualistycznej koncepcji statusu radcy prawnego, przejawiającego się w istnieniu dwóch podstawowych sfer

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

tego statusu, skorelowanych z zaistnieniem przesłanek skreślenia z listy radców prawnych. Przesłanki te finalnie będą oddziaływać zarówno na sferę przynależności do samorządu zawodowego radców prawnych i związany z nią wpis na listę radców prawnych, jak i na sferę uprawnienia do wykonywania zawodu, z tym że różny może być skutek zaistnienia tych przesłanek w odniesieniu do obu wyodrębnionych sfer. Analogicznie różny może być skutek realizacji tych przesłanek w odniesieniu do każdej z tych sfer w następstwie skreślenia radcy prawnego z listy radców prawnych. W oparciu o powyższe rozważania należy skonstatować, że tam gdzie uchwałą skreślającej z listy radców prawnych przypisano w danej sferze skutek konstytutywny, sam fakt zaistnienia przesłanki skreślenia w żaden sposób nie wpływa na tę sferę statusu radcy prawnego. Nie jest tym samym wykluczone, że zaistnienie określonych przesłanek skreślenia może wywoływać skutki w danej sferze jeszcze przed skreśleniem. Jeśli uprawnienie do wykonywania zawodu nie ustanie wcześniej, to skreślenie z listy radców prawnych zawsze będzie zawierać w sobie pozbawienie prawa do wykonywania zawodu. Nie można bowiem mówić o posiadaniu uprawnienia do wykonywania zawodu radcy prawnego przez osobę, która z listy radców prawnych została skreślona.

Puentując przedmiotowe rozważania, należy stwierdzić, że mówiąc o skutku skreślenia z listy radców prawnych w następstwie zaistnienia ustawowych przesłanek, charakter tego skutku należy odnosić odrębnie do sfery przynależności do samorządu radcy prawnego i związanego z nią wpisu na listę radców prawnych oraz do sfery uprawnienia do wykonywania zawodu.

BIBLIOGRAFIA

- Adamiak B., Borkowski J., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2011.
Druk sejmowy nr 2415 z dnia 25 kwietnia 2015 r., <http://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/9F8BA4D8CEE1744EC1257CE6002F27B7/%24File/2415.pdf> [dostęp: 2.11.2018].
- Jaśkowska M., Wróbel A., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Klatka Z., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999.
- Klatka Z., *Wykonywanie zawodu radcy prawnego i adwokata*, Warszawa 2004.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Kwapisz K., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Łaszczycza G., Martysz C., Matan A., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2010.
- Łaszczycza G., Martysz C., Matan A., *Kodeks postępowania administracyjnego. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2010.
- Postanowienie NSA z dnia 8 czerwca 2011 r., II GSK 515/10, LEX nr 864308.
- Trubalski A., *Samorzędy zawodów zaufania publicznego na przykładzie samorządu radców prawnych. Perspektywa konstytucyjnoprawna*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, t. 21, DOI: <http://dx.doi.org/10.17951/sil.2014.21.0.223>.
- Uchwała nr 110/VII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 30 stycznia 2010 r. w sprawie regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich (t.j. uchwała nr 275/IX/2016 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 20 lipca 2016 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały w sprawie regulaminu prowadzenia list radców prawnych i list aplikantów radcowskich, <http://bibliotekakirp.pl/items/show/586> [dostęp: 2.11.2018]).
- Uchwała nr 7/VIII/2010 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 10 grudnia 2010 r. w sprawie wysokości składki członkowskiej i składki ubezpieczeniowej, zasad ich uiszczania i podziału oraz funduszy celowych Krajowej Rady Radców Prawnych (t.j. uchwała nr 125/X/2017 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 20 października 2017 r. w sprawie ogłoszenia tekstu jednolitego uchwały w sprawie wysokości składki członkowskiej i składki ubezpieczeniowej, zasad ich uiszczania i podziału, <http://bibliotekakirp.pl/items/show/728> [dostęp: 2.11.2018]).

Uwaga! Artykuł został opublikowany w dwóch wersjach językowych – podstawą do cytowań jest wersja angielska

---

Uchwała nr 94/IX/2015 Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 13 czerwca 2015 r. w sprawie Regulaminu wykonywania zawodu radcy prawnego, <http://bibliotekakirp.pl/items/show/426> [dostęp: 2.11.2018].

Ustawa o radcach prawnych. Komentarz, red. T. Scheffler, Warszawa 2018.

Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. 2018, poz. 2096).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1025 ze zm.).

Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. 2018, poz. 2115).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1600 ze zm.).

Ustawa z dnia 10 września 1999 r. – Kodeks karny skarbowy (t.j. Dz.U. 2018, poz. 1958).

Ustawa z dnia 7 listopada 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o adwokaturze oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2014, poz. 1778).

Wyrok NSA w Warszawie z dnia 12 listopada 1991 r., II SA 773/91, ONSA 1992, nr 3–4, poz. 71.

Wyrok NSA w Warszawie z dnia 26 kwietnia 2006 r., II GSK 56/06, LEX nr 209709.

Wyrok NSA w Warszawie z dnia 9 kwietnia 2013 r., II GSK 76/12, LEX nr 1337212.